

Personifierade insekter, Pinocchio och Pipping

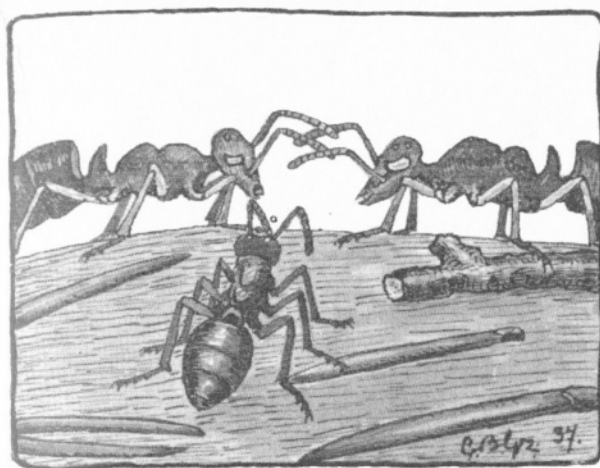
ANDERS N. NILSSON

Myra och myra

Som barnboksförfattare var Carl Bertil Gaunitz noga med att framhäva de skildrade insekternas individualitet, och personifierade dem genom att namnge även de enskilda individerna (Nilsson 2018a). Han motiverade denna sin praxis mycket utifrån sin kristna syn på skapelsens oändliga rikedom genom vilken ”det är ungefär samma skillnad på myra och myra som på människa och människa.” (*Myran Blända* del 2, 1941, s. 7). Insekternas individuella variation är förstas en viktig utgångspunkt för taxonomin, och faktiskt är individen i motsats till arten och andra taxonomiska kategorier observerbar i sin helhet. Inom faunistiken baseras varje fynduppgift på en observation av en individ, som av tradition bör finnas bevarad som ”specimen” i någon samling eller åtminstone som exakt avbildad. Det rena skådandets svaghet ligger kanske just däri att ingen speciell individ som regel kan kopplas till fyndet och att det därmed blir endast en observation av arten. Om arten sedan splittras upp förlorar observationer ej dokumenterade på individnivån lite av sitt informationsvärde då identiteten inte längre är kontrollerbar.

Men för att vi ska kunna kommunicera om individerna måste de namnges eller på annat sätt ges en individuell existens som entydigt kan refereras till. Det kan räcka med ett löpnummer i en samling. Som Wittgenstein så insiktsfullt formulerade problemet: ”Whereof one cannot speak, thereof one must be silent.” Tanken svindlar inför möjligheten att som i Gaunitz’ sannsagor förse alla insektsindivider med personnamn i något system kopplat till ett

byråkratiskt regelverk som för de vetenskapliga namnen på taxa. Utifrån CB:s kristna perspektiv kunde man kanske tänka sig någon evig Adam som namngav alla individer, ”föddom och oföddom” som Janne Vängman brukade säga. Vid sidan om själva namngivningen kvarstår förstas problemet med identifieringen. En av den nyblivne entomologens första insikter är att redan identifieringen av arterna i sig kan ställa till stora problem. Vem, vid sidan av Gud, kan då se skillnad på alla myror i samma stack?

KATHINKA följde med kärlek och intresse Bländas utbildning. Syster Florence höll slutexamen med sköterskorna i spinnsalen, och Bländas arbetstjänst som barnsköterska avslutades. Kathinka tog Blända till chefen för stadens inre vakt, kommandant Gordon. Kommandanten hörde sig för om Bländas karaktär, och då Kathinka anbefalldes henne varmt, kommanderades hon till den ansvarsfulla posten som portvakt.

Sidan 23 i första boken om Myran Blända av Carl Bertil Gaunitz från 1940. Notera myrornas individuella namn som Blända, Florence, Gordon och Kathinka.

Ringmärkning av fåglar har visat sig vara ett effektivt sätt att särskilja individer över såväl lång tid som långa avstånd och har bidragit med mängder av data för studier av fågelflyttning. Insekters begränsade storlek kräver dock andra metoder för effektiv märkning av levande individer (Harker & Jackson 2001). Skalbaggar har ofta individmärkts genom att färgprickar applicerats på olika sätt eller olika delar av skalet skadats med vassa verktyg enligt olika kodningssystem. I en fransk studie från 1980-talet märktes hundratals myror i en stack genom att metalltrådar i olika tjocklekar virades fast på olika ställen på kroppen och benen. Jag kommer osökt att tänka på piercing.

Djur som personligheter

Karakterisering på individnivån kännetecknar den del av ekologin som utifrån olika beteenden studerar djurens olika personligheter. ”Animal personality” definieras här som ”individual differences in behaviour that are consistent across time and ecological context” (Wikipedia 2019). Även om

Grodan Bolls kompis Kalle Stropp som han avbildades av Einar Norelius i de böcker jag växte upp med på 50-talet. De populära figurerna skapades av Thomas Funck (1919-2010).

flertalet studier inom detta fält gjorts på ryggradsdjur finns det även exempel på att spindlar undersökts (Hunt m fl 2018). Studier av detta slag bygger på att individer kan kännas igen, till exempel genom märkning, och refereras till genom någon typ av namngivning.

På *flickr* finns gruppen *A Bug's Life* med bilder på levande småkryp som uppvisar någon typ av personlighet: ”[photos] can be in the form of unique positions, activities, places, or any other peculiarity that presents the bug as having a life – imaginative pictures of personified insects, basically.” Det förefaller dock inte som om krypen på bilderna namnges på annat sätt än med artnamn.

Terrestra leddjur är inte helt ovanliga som husdjur, typ vandrande pinnar och fågel-spindlar. Man förmodar att de flesta som håller husdjur av detta slag ger sina små älsklingar namn av mer mänskligt slag. En entusiast för denna typ av husdjur är Sammy Ramsey, doktorand vid University of Maryland (Holmes 2016). Han har bland annat berättat som sin afrikanska mångfoting LeRoy, som blev fem år gammal, och fick en riktig vikingahädanfärd:

”Everyone in Ramsey’s dorm fell in love with LeRoy, and when LeRoy passed away, they held a viking funeral, putting him in a shoebox with a bunch of his favorite things, lighting it on fire, and pushing it over a waterfall.”

Benjamin Syrsa

Faktum är dock att de flesta insektsindivider som personifierats och namngetts hör hemma i populärkulturen som en del av fiktionen. Fiktiva karaktärer i litteratur, film och musik är förstås påhittade, men ibland med kopplingar till det reella livet. De är liksom både på riktigt och inte på nåt mystiskt sätt. CB Gaunitz’ myran Blända och alla hennes gelikar är förstås inte kända utanför hans helt bortglömda och idag mycket ovanliga böcker. Gösta Knutsson

Pärmens framsida på tre olika utgåvor av Carlo Collodis berättelse om Pinocchio: (vä) Florens 1924 med omslagsmålning signerad Luigi Cavalieri, (mitt) Stockholm 1932 med omslagsmålning av Olle Nyman, och (hö) finsk pärmvariant med omslagsmålning av Tove Janson tillhörande Åbo Akademis bibliotek.

stod för manus till en nu bortglömd tecknad serie om *Elvira Nyckelpiga*, ritad av Lucie Lundberg. Men tänk på Thomas Funcks gräshoppa Kalle Stropp, först omtalad i radio 1949, och sen medierad via tecknade seriestrippar, bilderböcker, grammofonskivor och filmer.

Men den kändaste av alla namngivna medierade insekter är förstas Benjamin Syrsa (Nilsson 2018b), som namnlös fiktiv karaktär skapad av florentinaren Carlo Lorenzini under pseudonymen Carlo Collodi 1881-1883. När Walt Disney 1939 gjorde om sagan om Pinocchio till tecknad serie blev syrsan ytterligare förmänskligad och kallades Jiminy Cricket. Först när Disneys tecknade filmversion av Pinocchio 1941 överfördes till svenska byttes namnet hos oss till Benjamin Syrsa.

Collodi enligt Pipping

Collodis ursprungliga berättelse utkom på svenska redan 1904 i Helsingfors, och för den goda översättningen stod finland-svenskan Aline Pipping (1863-1963).

Hennes livsuppgift kom att bli den svenska översättningen av Dantes *Divina Commedia*, som blev klar i sin helhet 1924 och som hon sedan reviderade ända fram till sin död (Åkerström 2019). Pippings Pinocchio-översättning gavs senare ut i Sverige av Bonniers i några olika versioner, och jag har läst den vackert illustrerade från 1932, utgiven som nr 11 i Bonniers barnbibliotek. Bilden av Pinocchio på bokomslaget är signerad av konstnären Olle Nyman (1909-1999) medan inlagans osignerade gråskaleteckningar hämtats från Italien. Flera av teckningarna finns med i den mycket vackert illustrerade italienska utgåvan från 1924 av förläggaren Adriano Salani i Florens. Det anses att medan konstnären Luigi Cavalieri (1869-1940) i Florens skapade färgplanscherna i denna bok så svarade hans dotter Maria Augusta Cavalieri (1900-1982) för gråskalebilderna (Gaiba 2019). Hon blev därmed den första kvinnan som illustrerade Pinocchio och det är alltså mest troligt hon som var den som skapade de 16 bilderna i Bonniers svenska utgåva från 1932.

Tidig Tove Jansson

Intressant är att den svenskspråkiga utgåvan från 1932 även påträffats i ett exemplar med en finsk pärmvariant med omslagsmålning signerad av Tove Jansson, vilket inte blev känt förrän för några år sedan (Sonck 2016). Ett andra exemplar av boken finns i Åbo Akademis bibliotek, varifrån uppgifter inhämtats. Då finska Söderströms förlag finns namngivet både på den finska pärmvariantens fram- och baksida, medan inlagan är identisk i hela upplagan, förelåg här ett förlagssamarbete av något slag. Att den finska pärmvarianten tryckts i Helsingfors framgår av att Mercators tryckeri namnges på baksidan, och priset ”20:-” avser finska mark. Mest troligt skickades då inlagan från Albert Bonniers boktryckeri i Stockholm till Helsingfors, där den för den finska marknaden avsedda pärmen monterades.

Tove Jansson var 1932 som 18-åring inskriven vid Tekniska skolan i Stockholm, och Pinocchio-bilden var ett av hennes tidigaste utgivna bokomslag. Det har hävdats att Maria Augusta Cavalieri 1924 blev den första kvinnan att illustrera en utgåva av Pinocchio. Men då det till synes var hennes far Luigi som stod bakom utgåvans färgillustrationer, kan man kanske hävda att Bonnier-utgåvan från 1932 med den finska pärmvarianten var den första utgåvan med samtliga illustrationer gjorda av kvinnor.

Collodis kortlivade talande syrsa

Disneyfieringen av sagan om Pinocchio medförde många stora ändringar i storyn. Syrsans roll växte dramatiskt när han fick axla rollen som trädockans samvete, medan i originalet den olydige marionetten slår ihjäl ”den talande syrsan” redan i berättelsens början (sid. 20-23):

- Kri-kri-kri!
- Vem ropar på mig? frågade Pinocchio förskräckt.
- Det är bara jag.

Pinocchio vände sig om och fick se en stor syrsa helt makligt kliva uppför väggen.

- Säg mig, syrsa, vem är du?
- Jag är den talande syrsan, som har bott i detta rum över hundra år.
- Jaså, men nu är rummet mitt, sade marionetten, och vill du göra mig ett stort nöje så går du genast din väg utan att se dig om en gång.
- Jag ämnar inte gå härifrån, svarade syrsan, förrän jag har sagt dig en stor sanning.
- Ro fram med den genast då!
- Ve de barn, som sätta sig upp mot sina föräldrar och av en nyck lämna fädernehemmet! Dem går det aldrig väl här i världen och förr eller senare måste de ångra sig bitterliga.
- Sjung du bara, min goda syrsa, som du vill och behagar, men det vet jag, att i morgon vid daggryningen ämnar jag kila min väg, ty stannar jag här, så kommer det att gå mig som det går alla andra barn: jag skickas i skola och är tvungen att läsa, om jag vill eller inte, och därtill har jag inte den minsta lust, det kan jag säga dig i förtroende. Det är mycket roligare att jaga fjärilar eller kliva upp i träden och taga ned fågelungar ur boet.
- Stackars lilla dummerjöns! Vet du då inte att om du gör så, blir du snart en ärkeåsa, som alla människor göra narr av?
- Tig, du otäcka olycksförkunnande syrsa! skrek Pinocchio.
- Men syrsan var tålig och filosofisk och blev inte stött över denna näsvishet, utan fortsatte i samma ton:
 - Och om det inte behagar dig att gå i skola, varför lär du dig då inte ett yrke, så att du kan förtjäna ditt bröd på hederligt vis?
 - Vill du nödvändigt veta det? frågade Pinocchio, som höll på att förlora tålmodet. Jo, av alla yrken i världen finns det blott ett enda, som verkligen kunde falla mig på läppen.
 - Och vilket yrke skulle det vara?
 - Att äta, dricka, sova, roa mig och slå dank från morgon till kväll.
 - Då må du också veta, sade den talande syrsan med sitt vanliga lugn, att alla som ägna sig åt det yrket så gott som utan undantag sluta i ett fängelse eller på lasarettet.
 - Akta dig, otäcka olycksförkunnande syrsa! ... Ve dig, om jag blir arg på allvar! ...
 - Stackars Pinocchio, jag tycker riktigt synd om dig ...
 - Varför tycker du synd om mig?
 - För att du är en marionett och vad värre är, en träskalle.

En av Attilio Mussinos berömda illustrationer från Bemporads 1911 Florens-utgåva av Pinocchio. Flickan med det himmelsblå håret har tillkallat tre läkare, varav syrsan längst till höger, att undersöka Pinocchios tillstånd efter det att han hängts i ett träd av katten och räven.

Vid dessa sista ord sprang Pinocchio upp alldeles topprasande, tog en trähammare från hyvelbänken och slungade den mot den talande syrsan.

Kanske ville han inte alls att slaget skulle träffa, men olyckan fogade så att det träffade henne mitt i huvudet, så att den stackars syrsan nätt och jämnt hann säga kri-kri-kri, och så satt hon där stendöd, fastsmetad vid väggen.

Syrsans gengångare

Pinocchios far, den gamle träsnidaren Geppetto, säljer så sin egen rock för att köpa marionetten en ABC-bok, vilken denne dock säljer billigt för att kunna besöka marionett-teatern. Där undslipper Pinocchio med nöd och näppe att bli uppeldad som ved och får istället fem guldmünt att ta hem till sin fattige far. Men på hemvägen möter han skojarparet katten och räven som lurar iväg honom till mirakelfältet för att mångfaldiga sina mynt. På vägen till fältet stöter så Pinocchio på syrsans ande (sid. 64-65):

Men då han kommit ett stycke på väg, varseblev han på en trädstam ett litet, litet djur, som spred omkring sig ett blekt och matt sken, likt ljuset från en nattlampa av genomskinligt porslin.

– Vem är du? frågade Pinocchio.

– Jag är den talande syrsans vålnad, svarade det lilla djuret med en mycket tunn och svag stämma, som tycktes härstamma från en annan värld.

– Vad vill du mig? frågade marionetten.

– Jag vill ge dig ett råd. Vänd om till ditt hem och ge de fyra dukater du har i behåll till din stackars pappa, som gråter och är förtvivlad över att icke ha fått återse dig.

– I morgon är min pappa en fin herre, ty dessa fyra dukater skola förvandlas till tvåtusen.

– Min gosse lilla, lita inte på dem som lova göra dig rik på en enda natt. Sådana personer äro vanligtvis galningar eller bråkmakare. Gör som jag säger, vänd hem igen!

– Men jag vill gå vidare.

– Det är redan sent ...

– Jag vill gå vidare.

– Natten är så mörk ...

– Jag vill gå vidare.

– Vägen är farlig ... Kom ihåg att de barn, som vilja följa sina nycker och sin egen vilja, förr eller senare få ångra sig.

– De gamla vanliga historierna! God natt, syrsa.

– God natt, Pinocchio, och må himlen bevara dig för aftondagg och mördare!

Den talande syrsan hade knappt uttalat dessa sista ord, förrän hon helt plötsligt slocknade bort, som när ett ljus blåses ut, och landsvägen var ännu mörkare än förr.

Efter att ha struntat i spöksyrsans varningar hängs Pinocchio att dö i ett träd av de båda skojarerna. Han räddas till livet av fén med det himmelsblå håret som låter de berömdaste läkarna i grannskapet, en korp, en uggle, och den talande syrsan, undersöka honom. Syrsan konstaterar att de redan är gamla bekanta och kallar marionetten för inpiskad skälm, tjuvpojke, latmask och landstrykare. Syrsan konstaterar även att (sid. 80): ”Denna marionett är en olydig son, som förr eller senare kommer att krossa sin stackars pappas hjärta.”

Från åsna till hajmat

Tillfrisknad ger sig den godtrogne marionetten iväg för att möta sin gamle far, men luras åter iväg av katten och räven. De stjäla hans mynt och han själv hamnar i fängelse. Väl frigiven fastnar han i en trampsax när han ska till att stjäla druvor och får som straff inta platsen som bondens vakthund. Han sköter sig bra och släpps fri för att på havet få se Geppetto försvinna i en storm. Sen tas han åter om hand av fén och får börja i skolan. Där skolkar han snart och efter några olycksaliga äventyr följer han med vännen Ljusstump till Leksakslandet, som visar sig vara en fälla där olydiga pojkar förvandlas till åsnor.

Som åsna säljs han först till en cirkus och därefter till en man som ämnar dränka honom och göra ett trumskinn av huden. Men Pinocchio räddas åter av fén och hamnar så i hajmonstrets mage där han återser Geppetto. De lyckas rymma från hajmagens djup och kommer uthungrade till

en stuga där marionetten får återse syrsans ande (sid. 228-229):

Far och son höjde genast blicken mot taket och upptäckte högt uppe på en bjälke den talande syrsan.

– Å, min kära lilla syrsa! sade Pinocchio, hövligt hälsande.

– Ja, nu kallar du mig ”din kära lilla syrsa”, icke sant? Men minns du, när du kastade ett hammarskaft efter mig för att jaga mig bort från ditt hem?

– Du har rätt, lilla syrsa. Jaga nu i din tur bort mig. .. kasta ett hammarskaft efter mig också men ha medlidande med min stackars pappa ...

– Jag skall ha medlidande med pappan och med sonen också. Jag ville blott påminna dig om ditt ohövlige beteende, för att lära dig att vi böra vara artiga mot alla här i världen.

– Du har rätt, lilla syrsa, du har blott alltför rätt och jag skall hålla i minnet den läxa du givit mig. Men säg mig, hur du har kommit att köpa denna vackra stuga?

– Denna stuga fick jag i går till skänks av en förtjusande liten get, vars ull hade den vackraste himmelsblå färg.

– Vart gick geten själv? frågade Pinocchio med den livligaste nyfikenhet.

– Det vet jag inte.

– När kommer hon tillbaka?

– Hon kommer aldrig tillbaka. Hon begav sig bort i går, djupt bedrövad, och hennes bråkande lät alldeles som dessa ord: ”Stackars Pinocchio... nu får jag aldrig mer återse honom... vid det här laget har väl hajen redan uppslukat honom ... ”

– Sade hon verkligen så? ... Det var således hon? ... Det var hon! ... Det var min kära lilla fe! ... framvrålade Pinocchio, snyftande och storgråtande.

När han riktigt hade gråtit ut, torkade han sina ögon och gjorde i ordning en liten bädd av halm samt hjälpte gamle Geppetto att lägga sig. Sedan frågade han den talande syrsan:

– Säg mig, syrsa lilla, var kan jag få ett glas mjölk åt min stackars pappa?

– Tre gårdar härifrån bor trädgårdsmästaren Giorgio, som håller kor. Gå till honom, så får du sådan mjölk du vill ha!

Pinocchio har nu äntligen tagit lärdom av alla sina missöden och som belöning låter fén honom förvandlas till en riktig pojke. Så slutar sagan lyckligt i Geppetots hemtrevliga lilla stuga. Den talande syrsan var alltså med i sagan först som levande och sen tre gånger

som död. Tre gånger fick syrsan utan att bli hörd berätta sanningen om Pinocchios dåliga uppförande, men fjärde gången håller han med henne och bättrar sig för gott.

Världens kändaste krypindivid?

Hade det inte varit för Disney hade vår syrsa för det stora flertalet förblivit ett obskyrt kryp i en rätt okänd saga, trots dess status som världsklassiker. Men som det nu blev måste man fråga sig om vi på denna jord har någon mer känd insekt med personligt namn än Benjamin Syrsa eller Jimmy Cricket? Från barnsångernas värld finns förstås Imse Vimse Spindel med olika namn på många spåk, åtminstone i Europa. Ett mer litterärt exempel är Gregor Samsa som fick med sig sitt mänskliga namn efter den förvandling till ohyra Kafta lät honom genomgå. Fjärilen Mothra från japansk skräckfilm av Godzilla-typ är kanske bara känd inom en mindre skara diggare av genren. Men filmerna baserade på Tolkiens ringtrilogi sågs av många världen runt och den jättelika spindelhonan Shelob torde inte vara så lätt att glömma. Den svenska översättningen alternerar mellan Honmonstret och Lockan.

Individnamnens stora problem är att de i motsats till de vetenskapliga artnamnet men i likhet med arternas trivialnamn formulerats olika på världens alla språk. Dessutom kan det inom samma språk förekomma olika varianter av översättningar. Ta bara Benjamin Syrsa, i Danmark känd som Jesper Fårekylling, i Norge som Timmi Gresshoppe och i Finland som Samu Sirkka. Tänk vilken utmaning för internets sökmotorer att koppla ihop alla dessa namn så att vi som användare kan söka på själva den fiktiva karaktären och inte som nu begränsas av alla språkbarriärer.

Citerade arbeten

Collodi, C. 1932: *Pinocchios äventyr. Berättelse om en marionett*. Översatt från italienskan av Aline Pipping. Med 16 gråskalebilder av Maria Augusta Cavalieri. Svensk omslagsmålning av Olle Nyman och finsk av Tove Jansson. Bonniers

barnbibliotek nr 11. Stockholm: Albert Bonniers Förlag & Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.

Gaiba, Rames, 2019: *Pinocchio - ill. dai Cavalieri*, <http://pinocchio-e-pinocchiate.blogspot.com/2009/10/pinocchio-di-cavalieri.html>.

Hagler, James R. & Charles G. Jackson, 2001: Methods for marking insects. Current techniques and future prospects. *Annual Review of Entomology* 46:511-543.

Holmes, Tao Tao, 2016: How to choose the pet bug that's right for you. *Atlas Obscura*, <https://www.atlasobscura.com/articles/how-to-choose-the-pet-bug-thats-right-for-you>

Hunt, Edmund R. m fl. 2018: Social interactions shape individual and collective personality in social spiders. *Proceedings of the Royal Society B* 285 (1886): 20181366.

Nilsson, Anders N. 2018a: Carl Bertil Gaunitz – liv och text. *Skörvnöpparn* 10:1-22.

Nilsson, Anders N. 2018b: Syrsologins grunder. *Skörvnöpparn* 10:29-35.

Sonck, Fredrik, 2016: Tove Jansson gjorde Pinocchio-pärm. *Hufvudstadsbladet* 24 augusti 2016.

Åkerström, Ulla, 2019: Aline Pipping, 1863-1963. *Svenskt översättarlexikon*. https://litteraturbanken.se/oversattarlexikon/artiklar/Aline_Pipping

Författarens adress:

Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling

Epost: andersnnilsson258@gmail.com

Sista rutan i Disneys tecknade serie om Pinocchio som gick i *Svenska Journalen* år 1940 fram till och med nr 31. Snacka om nödrim!